

Tőzsér Árpád

Sokszögű együttgondolkodás

Naplók naplója 2012-ből

Kórház az egész világ

2012. január 1. Tegnap leakasztottam a falról a 2011-es falinaptáramat, s mielőtt eldobtam, csakúgy szórakozásból összeszámoltam benne a napokat, hogy az elmúlt 2011-es esztendőben valóban 365 volt-e a 365. Megvolt az utolsó napig. A 2012-es év napjait egyelőre nagyon egyszerű összeszámolni: egy – unus – egyín. Újév van a rádióban is, Markos György félig magyarul, félig oroszul mond frenetikus vicceket: *Aztán, mint aki jól végezte Olgát, elment Szerjózsa minden irányába.* Csörög a telefon: Olinka (magyarul: Olga) néni (egy öreg morva asszonyosság, a feleségem barátnője telefonál – Pozsonyban egyébként rengeteg a morva betelepült, 1918-ban nem maguk a szlovákok, hanem a beözönlő morvák szlávositották el a várost), szóval „pani Olinka” van a drót másik végén, boldog új esztendőt kíván, s cseh-morva újévi mondókákkal szórakoztat bennünket: *Na nový rok, slepíči krok!* (Tyúklépésre van az új év.) *Do Troch krále o krok dále!* (A Vízkereszt egy lépéssel odább van.) Csehül ezek is vannak olyan kirobbanó erejű szójátékok, mint Markos szöviccei. A régi naptárak nem a falon, hanem az ilyen mondókákra akasztva lógtak. S nem kellett minden évben cserélni őket, száz évekig kitartottak.

Január 14. Olvasom az irodalomtörténész Németh Zoltán kitűnő blogját a *Bárka* honlapján: a somorjai Fórum Intézet kikutatta és feltette az internetre az 1946–48-as csehszlovákiai magyar kitelepítettek névsorát. Számomra nem annyira maga a névsor a szívszorító, mint inkább az a szenvtelenség, amellyel a most negyvenkét éves (tehát a fiatalabb évjáratokhoz tartozó) Németh a névsort olvassa, s beszámol az olvasottakról. A meghurcolt, marhavagonokba zárt és kitelepített szerencsétlenek között ott találja valamennyi apai és anyai felmenőjét, s öneki egyetlen zokszava sincs a történelekről. Mi ez? A mai fiatalok és a történelem különanyagúsága?, érzéketlenség?, született sztoicizmus?, a posztmodern író tárgyilagossága, közönye a tárgya iránt? vagy közönséges PC? Legyen bármi is, a fiatalok között ez a közelítés meglehetősen általános.

Január 22. Egy Eva Nemtudomki nevű hölgy mondja a rádióban: Csak a döglött halakat sodorja az ár, az élő halak az árral szemben úsznak, s a forráshoz igyekeznek. A hölgy az Aranybullát idézi: „*Quodsi vero nos...*” (*Hogyha pedig e mostani rendelésünk ellen cselekedendünk... az ország nemesei... ellenünk állhassanak.*), s Orbán

Viktort emlegeti, akinek, úgymond, van bátorsága „ellenállni”, az árral szemben úszni. (Tele van a sajtó Orbán állítólagos győzelmével, amelyet az Európai Unió parlamentjében aratott a „felkészületlen parlamenti képviselők fölött”.) Tegnapelőtt a Hősök terén 400 000 ember tüntetett – szintén Orbán mellett. Akkor pedig hogy is vagyunk azzal az úszással és árral? Úgy tűnik, Magyarországon ma Orbán maga az ár, s ott a meglehetősen gyenge ellenzék úszik az árral szemben. Brüsszelben pedig Orbán a hazai „árra” hivatkozva próbál a nyugat-európai árral szemben „úszni”, s így végül is ár úszik árral szemben. Nekem meg nincs kedvem semmilyen árral sodortatni magamat. Engem a forrás érdekel. De a zavaros áradatok közepette még csak sejteni sem lehet, hogy hol van az a bizonyos kútforrás. – Más. Valamikor azt mondtuk: a háború a politika folytatása fegyverekkel. Ma azt mondjuk: a sport a politika folytatása az arénákban. Tegnap a vízilabdásaink verték meg a görögöket, azelőtt meg kézilabdások kényszerítették térdre a gögös franciákat. Didier Dinart, a világ- és olimpiabajnok mondta a meccs után: *„De l'espoir? Non.”* (Van még remény? Nincsen.) *„Nagyon sokáig nem voltam a vesztes bőrében. Most érzem azt, amit a többiek éreztek az elmúlt négy évben. A jövőben több alázatra lesz szükségünk...”*, folytatta a francia kézilabdás híresség. Bár francia politikus mondaná ezt, a magyarok előtt meghajolva! Az lenne az igazi győzelem! Ma az izlandiakkal játszanak Fazekasék (Fazekas Nándor a magyar kézilabdázók kapusa, akiről Nikola Karabatić azt mondta, hogy *„Ma este a magyar kapuban a világ legjobb kapusa állt”*), utánuk a női vízilabdázóink következnek. Megint láthatom játszani Drávucz Ritát, remélem, még mindig jól játszik! (És még mindig szép!) – De vissza az Aranybullához! II. Andrásnak nemcsak az „első magyar alkotmányt” köszönhetjük, hanem a magyarországi pénzgazdálkodás azelőtt sosem látott megerősödését is. A mindig pénzhiánnyal küzdő király mikor a szentföldi sikertelen hadjáratából hazatért, nemcsak feleségét, Gertrudist találta *„fenekestől felfordulva”*, hanem az országot is. Kénytelen volt a vámszedés és sóértékesítés jogát eladni a pénzváltóknak (a „bankároknak”, mondanánk ma), s ezzel ezer esztendőre megvetette az országban a pénz hatalom alapjait. Azt megelőzően a magyarok ugyanis alig használták a pénzt, minden település, főleg minden nagybirtok szinte mindent maga állított elő, önellátó volt, a kereskedelmi forgalom gyér volt, a piacra termelés kismértékű. Hozzávetőleg minden annyit ért, amennyit a beléfectetett munka, vagy amennyi birtokfedezet volt mögötte. Ez az egyensúly bomlott föl a pénz egyeduralmával, s csúszott át a hatalom nagy része a bankárok, az ügyeskedők, az uzsorások kezébe. (S nincs ez a középkorban s a renszánsz idején és világviszonylatban sem másként, s tulajdonképpen a gazdasági és hatalmi rendszernek erről a tektonikus átrendeződéséről szól *A velencei kalmár*, s ennél fogva Shakespeare-rel kapcsolatban antiszemitizmust emlegetni az abszurdumok abszurduma.) Magyarország nemesurainak sikerült a királytól kikényszeríteniük a király elleni lázadás lehetőségét, az Aranybullát, de hol késik az éji homályban az a Bulla, amely a bankok elleni hathatós lázadás lehetőségét körvonalazná és biztosítaná?

Február 2. *Tetten ért szavak* a rádióban. Valaki az „energiavámpír” kifejezést magyarázza. Bizonyos körökben azt a kiállhatatlan, dumakóros embert nevezik

„energiavámpírnak”, akinek a társasága nagyon fárasztó, úgy érezzük, minden energiánkat elszívja. S nekem eszembe jut, hogy szlovákok és a csehek erre azt mondják: „pije mi krv” (issza a véretem). Hátha a szlovákiai magyarok műve az „energiavámpír”?! Így magyarították a „pije mi krv” frazémát. Ha így van, gratulálok a fordítónak. – S még mindig a magyar és szlovák nyelv korridoráról! Szlovákul nem a született s magyarul sem tudó szlovákoktól tanultam a legtöbbet, hanem a magyarul még beszélő, de már inkább szlovákul gondolkodó asszimilánsoktól, azoktól, akik magyarul beszéltek hozzám, s csak akkor fordították szlovákra a szót, amikor valami tősgyökeres szlovák nyelvi fordulatnak nem találták a magyar megfelelőjét. Tehát pontosan azokat a szlovák idiómákat szállították így nekem házhoz, amelyeket hiába kerestem volna a szótárakban. A szlovák irodalomelméleti terminológiát pedig a mai napig Tibor Žilka (Zsilka Tibor) *Poetický slovník*éből (Poétikai szótár) puskázom. (Žilka-Zsilka nyitrai kétnyelvű, magyar–szlovák műveltségű irodalomteoretikus, szlovákul, magyarul egyaránt ír, és jól ír, következésképpen az irodalmi példái néha a szlovák írásaiban is magyarok, s így valamiképpen a szlovák szövegei is könnyebben megközelíthetők.)

Február 15. Már végképp nem a nyilvánosságnak írom a naplóimat. 2011-gyel tulajdonképpen befejeztem a naplóírást. Ami most van, az már csak ráadás. Kinyúl egy kéz, egy láb a koporsóból, s nem tudom őket visszatúrkódní. – A februári *Forrásban* nyolc-tíz író Mészöly Miklósról emlékezik. Mikor Márton Lászlóhoz érek („*Odaadtam neki a pohár vizet, a kórházban, ő meg elfogadta, mert hát frontot megjárt ember, és mondtam neki, hogy ez egy bajtársi segítségnyújtás...*”), beleharapok az öklömbe, hogy el ne sírjam magamat. (Vastagon aláhúzogattva még Nádas Péter és Kukorely Bandi szintén drámai szövegei Mészölyről.)

Február 25. Zajlik a Kommunista Terror Emléknapja. Magyar Gulaggá akarják stilizálni Recsket, a Hortobágyot stb. Rendben! De van a dolognak egy olyan lehetséges nézőpontja is, amelyről nemigen szoktunk beszélni. Magyarországnak nincs Szibériája (Rákosi állítólag panaszkodott is emiatt), s így a szerencsétleneket csak oda telepíthették, ahol már korábban is laktak, éltek, dolgoztak emberek. Recsk és a hortobágyi táborok az oda deportáltak számára munkatáborok voltak, az ilyen kényszerintézmények minden gyötrelmével, de ezt úgy kell vajon értenünk, hogy azok, akik eredetileg is ott laktak, akiknek a kötöttség és a látástól vakulásig való mezőgazdasági munka életformájuk volt (parasztok, kőbányászok stb.) már eleve munkatábori körülmények között születtek, éltek, dolgoztak? Mert ha igen, akkor ez is adalék lehet a népi írók mozgalmának a motivációjához. A cseléd és a paraszt már a két háború között is „munkatábori” viszonyok között élt, s ezek a viszonyok az ún. felszabadulás után sem igen változtak: a föld, a termelősövetkezetek, az állami birtokok ugyanúgy halálra gyötörték az ott dolgozókat, mint korábban a földesurak és a bérlők.

Február 29. Minden haláleset után azt kérdezem magamtól: ki lesz a következő? Meghalt Fukári Vali (ismert pozsonyi helytörténész, kutató, egykori egyetemi évfo-

lyamtársam), s most inkább azt kérdezem: ki előzte meg? A napokban is eltávozott valaki, de olyan gyorsan következnek a halálesetek egymás után, hogy már regisztrálni sem tudom őket. Aztán lassan, mint az előhívóban úszkáló fényérzékeny papíron a kép körvonalai, előtűnnek a retinámon egy mosolygó fiatal nő vonásai: a költő Csepécz Szilviáé. Állunk valami fogadáson, s nevetünk, gondtalanul. Gondtalanul? Én talán gondtalanul nevettem a saját élceimen, az ő nevetése valószínűleg már annak a tragikus léleknek, menekülő embernek a segélykérése volt, aki néhány héttel később öngyilkos lett. Csak én érzékeltem nevetésnek a sírását. 46 éves volt. Fukári Vali bő harminccal több. Ez utóbbit nehéz természetű, kemény, megszállottan elvhű, következetes embernek ismertem. Sokáig ő volt az egyetemen a „szlovák nyelvünk”, ő tudott közöttünk a legjobban szlovákul, ha valamilyen állásfoglalást fogalmaztunk (s a kommunista idők ellenzékének ez ismert, „kedvelt” műfaja volt), rendszerint ő öntötte szlovák szövegünket végleges irodalmi formába. Egyéniség volt. Egyénisége, munkái életében is, halálában is több figyelmet érdemeltek volna/érdemelnének. Február 29-e van, szökőnap. Szegény F. Vali úgy halt meg, hogy halálának még évfordulója is csak négyévenként lesz.

Március 22. Megszűnőben van a Madách Kiadó: fizetésképtelen. Tegnap bent voltam a szerkesztőségében. Senki rajtam kívül nem volt bent, úgy néztem körül, mint a Petri-versben a csődbe ment boltos a boltjában:

*Mint tönkrement kereskedő
a csődtömeggondnokra várva,
bolyongok szórakozottan
és mégis kíváncsian
e most még enyém lakásban.*

Végtelen szomorúsággal néztem az elárvult szerkesztőséget, az ismert könyvetket, lexikonokat, szótárakat a polcokon: a Madách Könyvkiadó egy életen át volt biztos pont a számomra, és természetesen nem csak számomra. Az intézmény (de tulajdonképpen Dobos László, a mostani és alapító igazgató) fél évszázadon keresztül volt a szlovákiai magyar írók munkaadója.

Március 23. Tegnap megjártam Budapestet, de a városból szinte semmit sem láttam. Csak a budai oldalt, abból is csak a Kecse utca 13.-at. Ott székel a Magyar Művészeti Akadémia. (A Batthyány térről a 160-as és 260-as autóbusz megy oda.) Mács Jósikával utaztam s vettem részt az intézmény ülésén. Az Akadémia egész tagsága Mácséhoz hasonlóan naiv-nemzeti. Váltig nem tudom, jó helyen vagyok-e közöttük. Mindenesetre Gyurkovics Tiborról (akiről az MMA-sok kismonográfiát akarnak íratni) alaposan elmondtam a véleményemet: lehet, hogy Gyurkovics az MMA-nak egyik alapító tagja volt, de a költészetben semmit sem alapított. – Dögmeleg van, Budapesten is a kezemben hordtam a nagykabátomat, s közben, az időjárásnak ellentmondva, egész idő alatt fáj a torkom. S magamban azon derültem (már amennyire fájó torokkal lehet derülni), hogy a reformkorban Budapestet a honatyák hol *Honderúre*, hol meg *Bájkertre* akarták átkeresztelni.

(A nyugati nyelveken is beszélő magyarokat főleg a „pestis” jelentésű „pest” zavarta – és zavarja máig – a „Budapest”-ben.) De a *Honderű*-nél és *Bájkert*-nél már a *Pozsony*>*Bratislava* metamorfózis is logikusabb: a *Bratislavából* ugyanis vissza lehet valami ezer évvel ezelőtti ósláv alakra következtetni, de a *Honderű*-ből és a *Bájkert*-ből csak azt lehet kideríteni, hogy a reformkor tudorai a helynévtan szabályaival és szellemiségével nemigen voltak tisztában.

Március 29. Honnan a fenéből tudja a szarka, hogy március van, mikor én magam nemigen tudom? Az ablakom alatti kis park egyik magas fáján egy szarkapár már néhány hete elkezdte építeni a fészket, én pedig azt hittem, megtévedtek, hisz kora tavasszal még nem szoktak a madarak költeni. Hát én tévedtem meg: megnéztem a nagy Révayban: bizony, a szarkák márciusban kezdik rakni a fészket, s áprilisban már költenek. Naptárt lehetne hozzájuk igazítani, olyan pontosak. – Még szerencse, hogy a természet nem tud emberként elbizonytalanodni: mindig magabiztosan és egyértelműen csinálja, amit csinál. Magával az emberrel sem sokat kukoricázik: amikor a végső órának ütni kell („*quand sonne l’heure*”, mondta Verlaine is), akkor az óra üt, az ember pedig sírba fordul. A természet határozottsága nélkül száz évekig élnék, szerencsétlenül nének itt a földön, tanácstalanul: „*To be, or not to be?*”

Április 8. Tanulságosak a politikai költészet körüli újabb mozgások. *Én nem fogom be...* címmel pályázatot hirdetett a *Litera*, azóta halomra írják költőink a „politikai verseiket”, és sorra lepezik le magukat: ha levetik műformáik álarcát, sokszor csak banális publicisztika marad az álarc helyén.

Április 21. Dunakilitinek már hatvan százaléka szlovák, Rajka mellett szín szlovák új negyed épült, újságolja Koncsol Laci lemondóan. Kétségbeesett pillanataimban már én is befejezett ténynek látom a magyarság végpusztulását, s mint Arany szólósgazdája, „*magamon kívül... kacagok*”. Élvezem, hogy Magyarország megszűntével hogyan fognak a koncon marakodni a szlovákok, románok, szerbek, horvátok, osztrákok. Ezer éven keresztül a magyarok pacifikálták őket, ha magyarok nem lesznek, megint egymás torkának esnek. Mint régebben, de akár most is. (Lásd a szerb–horvát–bosnyák ellentétet, háborúkat!)

Április 24. Ivan Vojtaškóval, a sok nyelvet beszélő szlovák szomszédal nyelvészeti kérdéseket vitatunk. Magyarul is olvas, ismeri a magyar történelmet, idevág az első kérdése is: Érteneék-e ma vajon Álmos nyelvét? – Nemigen, válaszolom, mert Álmos, Árpád és Géza még feltehetően törökül beszéltek. – De akkor az egykorú latin nyelvű magyarországi gesztákban és krónikákban miért nincsenek török mondatok is, vagy mondjuk szláv nyelvű beszúrárok? Miért csak magyar szórványok találhatók bennük?, jönnek az újabb kérdések, amelyekre bizony nem tudok felelni. Aztán *Berlin* nevén töprengünk. Vojtaško jól beszél németül is, sokáig élt Németországban, most jött haza. Maguk a németek a „medve” jelentésű „Bär”-ből származtatják városuk nevét, mondja. Medve van Berlin címerében is. Én viszont, mondom, szlavisztikai tanulmányaimból úgy

emlékszem, a „Berlin” kifejezés szláv eredetű, s az ószláv „sár, mocsár, barlang” jelentésű „bärl” szó *-in* képzős származéka. Igen, én is olvastam annak idején a *Slávy dcéra-t* (*A dicsőség leánya*, Ján Kollár, a múlt században élt cseh-szlovák költő romantikus epikus-lírai alkotása), replikázik Iván barátom, Kollár az egész Németországot szláv temetőként írja le, mondván, hogy egykor az szlávok által lakott terület volt. Nem az egész Németországról állítja ezt, csak bizonyos részéről, magyarázom én türelmesen, az viszont igaz, hogy a Rajnát (Rén) az egyik legszlávabb folyónak tartja. – Így vitatkozzatunk hát a szlovák szomszédal, aki nem szereti a nacionalistákat, s így nem szereti Kollárt sem. A Kalligram Kiadó szlovák nyelvű, nemrég megszűnt, erősen liberális OS című folyóiratának rendszeres olvasója volt, míg volt OS. S most az a paradox helyzet áll elő, hogy a szlovák barátommal szemben nekem, a magyar szakos filozofnak kell a „Berlin” kifejezés szláv eredetét és a pánszláv eszméit tekintve valóban elég ellenszenves, de lényegében mégiscsak nagy formátumú költőt, Ján Kollárt védelmeznem.

Zólyom (vasútállomás, vonatban), április 26. Útban Rimaszombat felé, az idei Tompa Mihály versmondó napokon én fogom a megnyitót mondani. Már a mondanómat is átgondoltam, le is írnám, de annyira dobál a vonat, hogy lehetetlen az írás. Innen, Zólyomtól „személyként” folytatjuk az utat, a mi utolsó négy vagonunkat lekapcsolták, motoros „mozdonyt” fogtak elénk, s most ezzel zötyögünk tovább. A kocsik elejében egy roma család hangoskodik (Zólyomban szálltak föl), közeledik Gömörország. Itthon vagyok. – *Rimaszombat*, esti fogadás a gála után. Állunk Erdélyi Gézával, a szombati református püspökkel, egy svédasztalnál (Erdélyi egyébként fél évszázaddal ezelőtt, a komáromi gimnáziumban három évig hol előttem, hol mögöttem ült, azaz félig-meddig padtársam volt), kitérő sertéspörköltet falatozunk, s közben Géza Mag Ottóról kezd beszélni. (Ottó is osztálytársunk volt Komáromban, bivalyerős medvesalji gyerek, nekem földim, testi-lelki jó barátom, s egyben „testőröm”: engem, miatta, ujjal sem mert érinteni senki, megérdemli, hogy itt is szó essen róla.) Géza elmondja, hogy egyszer vonaton utazott valahová az osztály (én nem voltam ott), egy szlovák „tag”, mikor meghallotta, hogy a diákok magyarul beszélnek, megjegyzést tett a magyarokra, Ottó meg egyszerűen felnyalábolta az idegent, s a robogó vonat lehúzott ablakán át már éppen tuszkolta kifelé, mikor Turczel Lajos, magyarirodalom-tanárunk (irodalomtörténész, a szlovákiai magyar irodalom jeles kutatója) berohant a fülkébe, s megakadályozta a tragédiát. S nekem meg Géza mesélése közben az járt a fejemben, hogy Ottónak a bal kezén csúnya forradások voltak, és soha meg nem kérdeztem, milyen verekedésben szerezte őket. S most már nem is kérdezhetem meg: harminc éve halott, fiatalon elvitte a szívinfarktus. S halott Turczel tanár úr is, ő viszont irodalmunk matuzsálemeként halt meg, 2007-ben: pontosan 90 évet élt.

Május 1. A rádióban Markovits Ferenc rádiójátéka megy, *A zászló*. A mű Hajnóczy Péterről szól. Annak a bizonyos vörös zászlónak a letépeése (a darabnak ez a témája) 1964-ben történt. A zászlótépő Hajnóczy 22 éves volt és részeg. Fél évet kapott. Én 1957-ben voltam 22 éves, akkor írtam a *Férfikort*, életem talán leglázázóbb és leglázázóbb versét, s akkor hurcoltak el néhányunkat a főiskoláról,

egyenesen egy szemináriumról, a titkosrendőrök. Úgy látszik, 22 éves korában mindenki lázad. S ha jól megfontolom, a mi lázadásunk sokkal komolyabb dolog volt, mint egy zászlótépés. 1957. március 15-én több száz (ha nem több ezer!) pozsonyi egyetemista (és civil lakos) ünnepelte az akkor még Ligetfaluban álló Petőfi-szobornál az 1848-as magyar forradalom 109. évfordulóját. A csehszlovák államvédelmisek többek között engem is megvádoltak az ünnepség megszervezésével, de a vád nem úgy hangzott, hogy 48-as emlékünnepséget szerveztünk, hanem úgy, hogy az 1956-os magyar „ellenforradalomra” emlékeztünk a budapesti fiatalok MUK (Márciusban Újra Kezdjük) jelszavának a jegyében, s én ott nevezetesen B. L.-nek a *Magyar zsoldár* című 56-os („ellenforradalmi”) versét terjesztettem. Minket azonban, hála istennek, nem csuktak le még fél évre sem, ami az akkori magyar és csehszlovák rendszer közti különbséget jelzi. Apropó: Hajnóczy! Nemrégén még a magyar prózát megújító „Péterek” közé számították, mára mintha már csak a „lázasait”, a zászlótépését emlegetnék. Ebből az alkalomból újraolvastam az író *Hány óra* c. elbeszélését, amelynek ki nem mondván, szintén az a bizonyos május 1-i zászlókaland a témája, amelyről Markovits *A zászlója* is szól. Csak a zászlóról tulajdonképpen szó sem esik benne. Per per tárgy nélkül, à la Kafka – nem tehetek róla, de most unalmasnak találtam.

Május 5. Egész nap Márai Sándor *Föld, földjét* olvasom. Egy könyv azok közül a kevesek közül, amelyek az ún. felszabadulásról igazat mondanak, bár Márai is sokszor ideologizál: jobbról és naivan. Például az oroszok óragyűjtő „szenvedélyéről” feltételezi, hogy az a keleti népek másfajta időérzékével kapcsolatos, s ilyen alapon a régi kínaiakra és görögökre (a *kronoszra* és a *kairoszra*) asszociál. (A furcsa „szenvedély” magyarázata természetesen sokkal egyszerűbb: a kommunizmus harmincéves nyomora után az oroszok és egyéb oroszoknak tartott ázsiai nációk számára a karóra a polgári, a „burzsuj” lét szimbóluma volt.) De egyébként is: Márai naplói alapján Leányfalut (a német bevonulás után Máraiék Budapestről Leányfalura költöztek) valamiféle szigetként kell elképzelnünk a szovjet kegyetlenség-tengerben: „Ebben az időben és ebben a faluban két merényletet követtek el a nők ellen.” Csak kettőt? Hihetetlen! De ha valóban „csak” kettőt, akkor azt egy legyintéssel el lehet intézni? S azt sem értem, hogyan történhetett meg: Márai két évvel fiatalabb volt, mint apám, s ő (Márai) otthon (Leányfaluban) vitatkozzattasakkozta át a háborút, nem vitték el katonának. Apámat meg elvitték.

Május 18. Az előbb felhívtam Kovács Magdát (a Tornalján élő prózáírót), hogy részvétet nyilvánítsak neki: meghalt a férje, a hatvanas évek végén kitűnő költőnek induló Bárczi István. Tipikus kisebbségi költősors volt az övé: az indulásra még futotta nem is akármilyen tehetségéből, de a talpon maradásra már nem. Mert ehhez a tehetségen kívül a környezet bátorítására, visszaigazolására is szükség van, s ha ez nincs (s ez a kisebbségi létben általában hiányzik), akkor azt csak bizonyos megszállottság, abnormis önbizalom pótolhatja. A környezet érdeklődése és önbizalom híján B. I. költőként fokozatosan elnémult, s most egzisztenciaként is örökre elhallgatott. Nagy kár érte. – A beszélgetésünk végén nem tudtam elköszönni Magdától: elérzékenyültem, elcsuklott a hangom. Öregszem. – Alig

tettem le a kagylót, újból csörgött a telefon, Óváry Ági, a Madách Kiadó mostani ügyvezetője (Dobos Laci hónapok óta nem jár be a kiadóba, súlyos beteg) közölte velem, hogy hétfőn költözik a kiadó, Somorjára. Ez a vég kezdete. Július elsejével én is felmondok a Madáchnak. Vidékre és a vidéki kiadók szellemiségébe már nem követhetem. – A mai nap malőrök sora: nyitom ki az e-mailemet: R. S. a *Holmiból* azt írja, hogy „nem kéri a beküldött naplórészletemet, mert túl személyes és sértegető”. Jól nézünk ki: a napló műfajának lényegét, a „személyességét” eddig még nem tudta kikezdeni a kritika, újabban viszont, úgy látszik, már a napló is csak *impassibilité* lehet. A naplóíró is halott hát (à la Barthes)! Észre sem vettem, hogy elhunytam.

Május 28. Balassi Bálint még maga is főúr volt, s mint ilyen, saját magát „szponzorálta”, Csokonai már a főúr-mecénásoktól függött, Petőfi a főszerkesztőitől, Ady és József Attila pedig a nagytőkésektől. Ma az irodalmi siker viszont már kizárólag a reklámon és a kritikán múlik. A reklámnak és kritikának a jelenkor irodalmában betöltött abnormális, királycsináló szerepéről először talán Martin Walser elmélkedett érvényesen, *Egy kritikus halála* című könyvében, nálunk pedig Bán Zoltán András pedzett meg valamit belőle (szinte akaratlanul), a *Meghalt a Főítész* című dolgozatában, 2009-ben. Nekem csak most került a kezembe.

Június 1. Tegnap itthon, a pozsonyi Magyar Intézetben is bemutatták a verskötetemet, a *Fél nótát*. A fiatal Sütő Csaba András (ő mutatta be a könyvemet) mehökkentő jelentést tulajdonít a *gyöngykapu* és a *fél nóta* kifejezéseknek. Szerinte a Gyöngykapu-ciklus mint Biblia-átirat tele van az *Énekek énekéből* vett idézetekkel, s maga a „gyöngykapu” metafora utalhat akár a nők ölére, szemérmére is (a kép egyébként Bach 140. kantatájából való, de attól persze még lehet igaza S. Cs. A.-nak), a fél nóta meg fél hangjegyet is jelenthet. Summa summarum: jó úton, az önállósodás útján haladnak a verseim. Már képesek saját hangon szólni és saját jelentést teremteni. Egyébként csupa idős ember volt a közönségem, nemigen haraptak sem Bachra, sem Kantra (mikor szót kaptam, a Kant-versemet olvastam fel), de a mai magyar irodalmi közvéleményt foglalkoztató politikai költészet-probléma sem nagyon érdekelte őket. – Közben, míg ezeket a sorokat körmölöm, a rádióban Svéd Sándor a *Nincs cserepes tanyámat* énekl. Ezek vagyunk: a milánói Scalában Rossinit éneklünk, itthon *Nincs cserepes tanyámat*.

Június 4. Érik a jobb szememen is a hályog, zajtalanul és félelmesen, mint József Attila versében az idő. Időnként ijesztő fényfüzérek látok meg pokoli lángokat. Már nem merek lefeküdni, mert ha a szememet lehunyom, Buñuel minden fény-szörnyetege megjelenik a szemhéjam belső vetítővásznán. Minden éjszakám egy *Andalúziai kutya*. S az én belső filmeimet nem lehet leállítani. Végig kell nézmem minden előadást.

Budapest, június 9.

*Mit írjak, mit írjak?,
gondolkodom ezen,
de most elkerülök
az eszmék az eszem.*

Könyvhét. Tegnap a Magvető sátoránál megszólítottam András Sándort, dögvastag József Attila- meg Radnóti-kötetekkel bajmólódott. Beszélgettünk, Villányi Laci *Ámulatát* emlegettük, mint a könyvhét érdekes verskötetét, és bizony az én Sándor barátomnak (aki tkp. András) a nevek nehezen jutottak eszébe. Akárcsak nekem. (Ő 78 éves, egy évvel még nálam is idősebb.) A feledékenységünkön élcelődtünk egy ideig, meg arról elmélkedtünk, hogy vajon milyen napfoltváltozások irányítják az irodalom alakulását, miért hogy a mostani könyvhétnek nincsenek nagy szenzációi, mikor hirtelen, megmagyarázhatatlanul, a fenti versike jutott eszembe. Én írtam, valamikor régen, lehettem olyan 11-12 éves. Ez eszembe jutott, több mint hatvan év távolából (egyébként nem is rossz rigmus, az *ezen-eszem* rím kitűnő, az *eszme* és *ész* etimológiai rokonságát felvillantó utolsó sor sem rossz), az *Arkánium* folyóirat neve bezzeg (amely András Sándor lapja volt, amíg volt) nem jutott eszembe, így hát inkább nem kérdeztem meg, hogy az a lap tulajdonképpen miért szűnt meg. Pedig érdekelt volna. – A nap teljes protokolluma: találkoztam még Forgács Peti és Agócs Marika (egykori jó barátaim, mindkettő rég halott) leányával (aki fenemód csinos, és harminckét foggal nevetett rám), beszélgettem Fried Pistával, Kántor Lajossal, Mészáros Sándorral, Závada Palival (ez utóbbi azt mondta, neki tetszett a *Holmiba* küldött naplórészletem, de a szerkesztőség másik hat tagja a közlés ellen szavazott), Szepesi Dórával (a *Könyvjelzőbe* ír majd a találkozásunkról), Pécsi Györgyivel és Gerold Lászlóval (kitűnő recenziót írt Végel új könyvéről – *Bűnhődés* – az *Ésbe*). Eladtam s dedikáltam 3 darab *Faustot* s 13 *Fél nótát*. S közben az emelvényről Ungvári Tamás okította a hallgatóit.

Június 10. Vasárnap reggel van, a rádió *Vasárnapi Újságjában* Kun Miklós beszél a *Sztálin alkonya* című könyvheti könyvről. Azt bizonygatja, ha jól veszem ki a szavaiból, hogy a szovjet gulagok és a náci táborok között alig volt különbség. De akkor honnan a Nyugat gulag-mosdató hajlama? Az angolok, amerikaiak és franciák nem képesek bevallani, hogy a második világháborúban a németek ellen az ördöggel cimboráltak, hogy nemcsak antifasiszta elvek s az önvédelem vezérelték őket, hanem bizonyos nemzeti önzés is: mindegy, kivel szövetekezünk, csak az ősellenség, a németek vesszenek! Mit számítanak az ázsiai és közép-európai nyomorultak, akikkel szemben a „fasiszta kommunizmus” (József Attila) pontosan úgy viselkedett, mint velük szemben a náci! Csak akkor hökkentek meg, mikor az oroszok a német Elbánál termettek, csak akkor jöttek rá, hogy a kommunista gőzhenger nem szándékozik megállni a német határokon. Később mindkét fél örömteli „nagy találkozásról” lelkendezett, de ezt a találkozást tulajdonképpen már nagyon különbözően élték és ítélték meg az angolok-amerikaiak és az oroszok. Ez utóbbiak 1942-ben siettették a második (nyugati) front megnyitását, de 1945-ben, mikor tulajdonképpen már ők irányították a háborút, a németek térdre voltak kényszerítve, legszívesebben a hátukat látták volna az angoloknak és amerikaiaknak, hogy ők zavartalanul masírozhassanak az Atlanti-óceánig. A partraszállás, a masírozást megakadályozandó, hirtelen az angoloknak és amerikaiaknak lett nagyon sürgős.

Június 18. Kálnoky László nagy, korszakos versét olvasom, a *Szanatóriumi elégiát*. S hirtelen Tennessee Williams jut eszembe: „Az egész világ egyetlen hatalmas kórház, ideggyógyászati kórterem.” „Úgy éltem a hegyen, melyről magam sem tudtam, hogy börtönöm vagy otthonom,” így Kálnoky. A „hegy” itt természetesen Thomas Mann *Varázshegyére* utal: az egész Kálnoky-vers a saját sors és a Thomas Mann-i opus epizódjainak zseniális egybejátszatása. De a két opust alapvetően az köti össze, hogy a szerző mindkettőben szenvedő birtokosa, lakója a leírt dimenzióknak, tartományoknak. Azaz bármely leírt tárgy, dolog, személy, fogalom költői leírása csak akkor hiteles, ha a leírtat a leírásban a költő saját egzisztenciája részévé tudja tenni. S hogy miért ilyen fontos ezt most kétszer aláhúzni? Költőink napjainkban írt „haza-versei” azért felháborítóan hiteltelenek, hamisak, mert szerzőik kívülállókként, végső soron mindentudó váteszként szólnak a „hazáról”, semmilyen közösséget és felelősséget nem vállalnak a „kór-hazával”: ők nem páciensek, hanem kiválasztottak, kívülállók, akik mindent világosan látnak, s ilyen alapon joguk van ítélkezni. – Szól a vasúton túli berekben a csallóközi kakukk. (Este nyolc óra, de még teljesen világos van, és 30 fok meleg.) Én palóc dialektusban kiáltok oda a kakukkknak: Kukukkmadár, hány esztendeig élek? De a jövőmondó madár olyan gyorsan és olyan sokat „kukukkol”, hogy nem győzöm számolni. Ugyanakkor a mai nap mindent ígért, csak hosszú életet nem. Egész nap megállás nélkül ömlik a szememből a könny, alig látok. (Az orvosok meg, paradox módon, egyre szárazszem-szindrómáról beszélnek.) A Madáchba azért bementem, de nem sok hasznomat vette a kiadó. Egyébként is már alig lézeng ott valaki, kiköltözött a társaság Somorjára. Lacza Gergő (a rádiós-tudománytörténész Lacza Tihamér fia) lesz az utódom, ma már bent volt, de olyan borzasztó-zavart lelkiállapotban magyaráztam neki a leendő munkakörét, feladatait, hogy nem tudom, mit értett meg belőle. A nagy melegtől szinte eszemnél sem voltam, a szemem továbbra is könnyezett – szóval egyáltalán nem úgy néztem ki, mint aki 100 évig akar élni.

Június 19. A pokol valóban itt van, a földön. Számomra most az éjszakák s az ébredés a pokol, mikor vakon pislogok bele a szürkületbe, mert a hajnali félhomálynál is borzasztóbb félhomály van a szememben. Feltápáskodás után vécé, közben próbálgatom a szememet, a jobb tisztul, a ballal még mindig szinte semmit sem látok, hiába törülgetem, csak szörcsög borzasztóan, s ömlik belőle a könny (közben egy kósza gondolat a fejemben: a Madách Somorján az lesz, amivé de facto az utóbbi tíz évben fokozatosan vált: kevésbé jelentős vidéki kis kiadó, aztán lassan majd az sem: elenyészik). A mosdóban a szememet mosom ki legelőször, s mintha átmentem volna a Gyöngykapun (lásd a most megjelent *Fél nóta* című kötetemet!): hirtelen kivilágosodik a tér, megint látok, megint élek, a pokolból valami más minőségbe kerültem. – Tegnap más jellegű szemproblémám is volt. Este 21.00 után meg akartam nézni a spanyol–horvát futballt (folyik az európai bajnokság!), s megint megjelent a szememben (ezúttal a balban) az a vibráló fénysugár, amelyet valahol már egyszer *pokolszivárványnak* neveztem. Ahogy szokott, most is kb. fél óráig tartott, s alaposan meggyötört, mert ilyenkor csak felét látom a nézett dolgoknak, a másik felét a rezgő *szivárvány* takarja

(igen, *rezsgő*, s nem *rezgő*, mert ebben az – egyébként palóc idiómában – benne van a *zsidogás*, sőt a *pezsgés* fogalma is), s ez valóban pokoli érzés. S kétszer, gyors egymásutánban gyötört meg a baj. S ez még nem volt! De ismerem már a folyamatot. Ezután jön a „háromszor gyors egymásutánban”, s végül már el sem múlik a bajom, leülepszik, nem oszlik el.

Június 20. Egyre többet foglalkoztat a halál utáni lét problémája. Nem tudom elképzelni, hogy csak úgy egyszerűen nyomtalanul eltűnünk a semmiben. Nem a vallások túlvilágáról beszélek, hanem arról a halál utáni állapotunkról, amelyben a sejteink állítólag egy ideig még tovább élnek. Erről a halál utáni furcsa, elszabadult létünkéről az orvosok és a tudósok sem sokat tudnak, s ahol szabad a gazda, ott elkezd működni a képzelet. S miért is ne képzelhetnénk el, hogy a föld alatt is tovább osztódó sejteink, konzerválódott csontjaink kialakítanak maguknak egy másik Ént (másik tudatot, vö. csere-én a *Gyöngykapu* című versemben!), s ez csak úgy fog (de fog!, homályosan) emlékezni a megelőző Énünkre, mint ahogy most emlékezni vélünk a sosem látott őseinkre. S tudatosítja (valamiféle sejtes szintjén persze) a fizikai-kémiai bomlás gyötrelmeit is (úgy, ahogy most a betegségeinket tudatosítjuk és szenvedjük). (Apropó: a *sejtés* szavunk ugyan etimológiailag nem függ össze a *sejt*-cellula kifejezésünkkel, de a népetimológia valószínűleg a *sejtés* fogalmát is bekapcsolta az új szó képzésének folyamatába, úgy gondolva, hogy emlékezete, a *sejtés* szintjén, nemcsak az agykéreg megfelelő részének, hanem a testünk különböző *sejtjeinek*-celluláinak is van.) Halálunkkal tehát végképp nem érnek véget a kínjaink, csak átalakulnak. Minden halál tetszhalál. A teljes fizikai-kémiai lebomlásig. De talán még utána is. S csak azért nem tudunk róla semmit, mert a híresztelésekkel ellentétben a halál folyamata irreverzibilis. (Ezt a szót csak azért írtam ide, mert örülök neki, hogy eszembe jutott.) Összefoglalva: a halál folyamat visszafordíthatatlansága ellenére is egyre gyakrabban azon kapom magamat, hogy úgy vizsgálom a majdani halálomat, mintha az a túloldaláról is vizsgálható lenne.

Június 26. A mai postámban a folyóiratok között egy rosszul olvasható, piszkoló fénymásolóval készült A4-es lapnyi szöveget is találtam. A címe: *Picasso nyilatkozata a jugoszláviai Magyar Szó 1962. november 18-i számában*. Az írás érdekes, s bár a hitelességeért természetesen nem kezeskedhetem, idemásolok belőle egy részletet. Feltehetően a feladó is erre a részre akarta a figyelmemet felhívni, mert melléje húzott egy függőleges vonalat: „*Abban a pillanatban, amint a művészet többé nem nélkülözhetetlen lelki táplálék, a művész a tehetségét az új formákkal való kísérletezésnek szenteli, amely végső fokon nem egyéb, mint intellektuális csalás. Az emberek többé nem várnak vigaszt és felemelkedést a művészettől. A kifinomult és gazdag kvintesszenciadesztilláló műgyűjtők inkább csak az újdonságot, a különlegességet, a feltűnő és meghökkentő hatásokat vadásszák. A kubizmussal kezdve ezeket a kifinomult ízlésű urakat és műbírálókat én is kiszolgáltam különféle furcsaságokkal, amelyek éppen eszembe jutottak, és az igazság az, hogy minél kevésbé értettek, annál inkább el voltak tőlem ragadtatva. Minél jobban komédiáztam és játszadoztam a legkülönfélébb talányokkal, rébuszokkal és cikornyás, arabeszkyszerű motívumokkal, annál nagyobb volt a hírnevem és*

dicsőségem... A dicsőséget egy felkapott festő számára ma képeinek eladása, a nyereség és gazdagság jelenti. Ma, mint mindenki tudja, óriási a hírnevem és dúsgazdag vagyok. De amikor egyedül maradok, nincs hozzá bátorságom, hogy magamat a szó régi és igazi értelmében művésznek tartsam. Giotto, Tiziano, Rembrandt, Goya voltak az igazi, halhatatlan művészek. Én csak hivatásos komédiás vagyok, aki megértette korának szellemét és kiszolgálja minden szeszélyét.” – Tegyük föl, hogy a szöveg valóban Picassóé (s ismerve fenegyerekeskedő hajlamait, nagyon is elképzelhető tőle az ilyen provokációszámba menő őszinteség!), akkor a vallomása sok pontján egybeesik Kunderának azzal az állításával, hogy „A kultúra ma úgy adja át helyét, ahogy annak idején Isten adta át az övét a kultúrának. De minek és kinek adja át a helyét a kultúra?” (Idézi Vajda Mihály egy esszéjében.) Az „igazi” művészet tehát egykor valamiféle hitbéli, a vallással, Istennel, a transzcendenciával kapcsolatos dolog, „nélkülözhetetlen lelki szükséglet” volt az emberiség számára, s mára ez az igény megszűnt. Ezúttal tehát nem az „írastudók” az „árulók”, hanem maguk a tömegek, a nép. Nem a művész fordított hátat a bendai „vezérlő csillagnak”, hanem a kor, s a művész csak annyiban bűnös, hogy „megérti korának szellemét” és „kiszolgálja minden szeszélyét”. – Mit lehet mindehhez hozzátenni? Csak annyit, hogy nem tudom, hiteles-e a Picasso-szöveg, de a megrajzolt kép és helyzet valahonnan Picassótól függetlenül is nagyon ismerős.

Június 27. Van Erzsinek, a feleségemnek egy vénséges vén barátnéja, Olinka néni, minden istenáldotta napon felhívja E.-t kétszer-háromszor, tegnap én vettem föl a telefonját, most azt újságolta, hogy ő még ismerte Tomáš Bařát, a fivére (az Olinka nénié) afféle titkára volt a cseh cipőkirálynak. (Persze, inkább Bařa Tamás fiát ismerhette a fivér, mert az apa még 1932-ben meghalt, repülőbalesetben.) A múltkoriban meg Á. (a fiam) orvosáról derült ki, hogy az apja Morvából származott, az is 1919 után jött Pozsonyba (feltehetően Olinka néni szüleivel egy időben). Ezek a betelepülő morvák és csehek voltak Pozsonyban a „foglalók”, a „kolonisták”, a „gyarmatosítók”. A csehek a történelem során többször is nekiindultak Felső-Magyarország elfoglalásának. Az első hadjáratuk a huszita időkben folyt le (vö. Jósika Miklós: *A csehek Magyarországon!*), a második a fehérhegyi csata után történt, mikor a protestánsoknak menekülniök kellett Csehországból, s Felső-Magyarországon találtak menedéket. Cseh papok és tanítók lepték el a Felvidéket (ebből a nemzedékből származnak például Jaroslav Vlčeknek, a neves cseh irodalomtörténésznek a felmenői, valamint a magyarfaló szlovák Vladimír Clementisnek az ősei, de mondjuk a jeles szlovák írónak, melleleg egyetemi évfolyamtársamnak, jó barátomnak: Ján Johanidesnek is ún. morva exulánsok voltak az elődei), a harmadik gyarmatosító hullám aztán (1918 után) befejezte a művet: a Felvidék „cseh” lett. Csakhogy akkor a szlovákok már eléggé szlovákok voltak ahhoz, hogy ne hagyják magukat elcsehesíteni. Így végül az évezredes cseh „drang nach Osten” (ugyanis tulajdonképpen már az egykori Nagymorva Birodalom megszűntében is jócskán benne volt a csehek bomlasztó keze) csak annyit ért el, hogy megszületett az önálló Szlovákia. A morvákat sikerült a cseh szomszédainknak csehekké tenniük, a szlovákokat nem.

Reális metafizika

Július 5. Gyermekkoromban hányszor hallottam, öreg emberek jellemzéseként: *Olyan köhögős, krákogós, köpködős vénember!* S akkor azt hittem, öregnek lenni annyit jelent, mint köhögni és krákogni, hogy az az öregek természetes állapota. S most íme, én is köhögök, krákogok, köpködök, s kellőképpen vén is vagyok már, de cseppet sem érzem ezt az állapotot természetesnek.

*Eszem szomszédol,
lelkem ajvékol,
jön, jön a téboly –*

Jól rendelték azt az istenek, hogy az ember átlagos életkora pedig 35 év legyen! Az élet meghosszabítása csak a fulladozás s az eleven romlás (rothadás?) élményét eredményezte.

Július 6. Ez hát a halálfolyamat eleje. (Igen, életünk vége felé nem valami egyszerű *haláleset* a részünk, hanem hosszú *halálfolyamat!*) Reggel kikapaszodom az ágyból, mint valami koporsóból, s körülnézek, de csak egyik szememmel látok, a másikat valami furcsa ragacs borítja, tulajdonképpen ki sem tudom nyitni. Próbálnám elolvasni az átellenes falra kifüggesztett Seneca-idézetet, csak annyit látok belőle, hogy *„nyomorult vagy”*. A teljes szöveg: *Ha nem vagy elégedett azzal, amid van, nyomorult vagy, még ha tiéd is az egész világ.* Legyek hát elégedett én is fél szemmel, fél kézzel, fél lábbal – s lassan immár fél ésszel is, s hálálkodjam, mint Arany János hálálkodott *anno*:

*Köszönöm, oh Isten, köszönöm azt neked,
Hogy hatvan évemig láthatám remeked,
Ezt a szép világot...*

Elesettségemben csupa sztoikus alkotó jut eszembe. Csak hát én nem vagyok sztoikus, sohasem voltam az, nem is igen voltam boldog soha egy pillanatig sem hosszú életemben. – S Arany sem volt mindig Seneca-tanítvány, néha kikitört a sztoa csarnokából. A fenti versikével kb. egy időben írta a következő sorokat is:

*Szenvedek én egyben-másban,
Vén hurutban, fulladásban,
Rokkant ideggyengeségben,
Félvakságban, siketségben,
S impertinens dicsőségben.*

Ebben az öt sorban már lefojtott lázadás is van. (Érdekes egyébként, hogy az anamnézis mennyire illik rám is! Úgy látszik, mindenki másként fiatal, de mindenki egyféleképpen öreg. Még az „impertinens dicsőség” is talál rám.)

Július 15. Tegnap – könnyező szemmel ugyan, de – reggeltől estig olvastam: újraolvastam az *Iskola a határont*. A titka (most úgy látom): minden sora valóságos emberi viszonylatokról szól. Minden sora, minden jelzője, minden állítmánya. S komolyan kell venni a szerzőnek azt az állítását is, hogy „valami közöm van Rilkéhez”, s Tandoriét, aki Ottlikot jellemezve, a Negyedik Duinói elégiát idézi: „Az ellentét alapja készül itt / a perc rajzához fáradtságosan...” Ottlik valóban a próza Rilkéje, fáradtságos munkával (tíz évig írta az *Iskolát*, de meddig írta az előképet, a *Továbbélőket?*) teremti meg azt az „ellentétező” (kontrapunktos) szövegfonadékot, amelyet addig többnyire csak a költői és zenei retorika alkalmazott. – Revelációként hat rám Ottlik egy-egy pontos megfogalmazása: Lili „nem ragaszkodott kicsinyesen a tényekhez”. „Kicsinyesen” – ez itt a kulcsszó. Van a hazugságnak egy fajtája, amely nem más, mint fokozott őszinteség.

Augusztus 3. Helénke nővérem „Helénkeségéről”. Szegény, nagybeteg, végét járó nővérem a falunkban, az ő fiatalkorában fölöttébb szokatlan Helénke nevet úgy kapta, hogy volt anyámnak egy Pali nevű féltestvére (nagyapám kétszer nősült, Pali az első házasságából maradt), aki az anyja halála után kiment Argentínába. Mikor Helénke született, éppen nálunk vendégeskedett Pali bátyám Helén nevű leánya, s anyámnak nem jutott más név eszébe, Helénnek kereszteltette újszülött lányát. A csehszlovák hatóság minden további nélkül anyakönyvezte a nevet, hisz a cseheknél és szlovákoknál ismert és használt a „Helena” (a magyar Ilonát rendre Helenára fordítják), de mikor a nővérem 1948-ban Magyarországra ment férjhez, a magyar hatóságok csak Ilonát voltak hajlandók beírni a nagykönyvbe. Így lett az otthon használt, megszokott „Helénke” név Magyarországon Ilonka. „Helénkének” a Budapesten élő nővéremet ma már valószínűleg csak én szólítom, azt pedig, hogy hogyan lett annak idején ő „Helénke”, már ő maga sem igen tudja. Az emberekkel együtt a történeteik is meghalnak.

Augusztus 4. Érdekes tanulmányt olvastam tegnap az interneten (mert én ilyen csodabogár vagyok: örökké könnyező szemmel, azaz csaknem vakon is olvasok!), a címe: *Színház a művészeti korszak vége után*, szerzője Várszegi Tibor, színházi szakember, tanár. Mintha egyenesen Milan Kunderának akarna válaszolni, aki annak idején *A megrabolt Nyugat avagy Közép-Európa tragédiája* című esszéjében elmélkedett Európa jövőjéről, s tette föl a kérdést: „A kultúra ma úgy adja át helyét, ahogy annak idején Isten adta át az övét a kultúrának. De minek és kinek adja át a helyét a kultúra?” Várszegi terjedelmes s bonyolult fejtegetésének a lényegét talán a következő sorok tartalmazzák: „A metafizika megszűnik spekulációnak lenni, és újra tapasztalatokon alapszik majd. Az öt érzékszerv rabságán túllépve további, eddig kihasználatlan érzékszervek kapcsolódhatnak be a tapasztalásba, ezek felismerésével, megértésével és értelmezésével pedig kollektív szinten is egyre inkább eltávolodhatunk a létfelédéstől a lét teljessége, másképpen szólva a vakhitből az isteni dimenziók bizonyosságá felé.” Az ún. tudati korszakot (amely a kultúra, a művészetek korát is magába fogja, s amelyre elsősorban a heideggeri ún. létfelédés volt a jellemző, azaz a lét helyett egyre a létezőről fogalmazott meg az ember spekulatív igazságokat), szóval a tudati korszak (Kundera szóhasználatával a

„kultúra”) Várszegi szerint visszaadja majd a helyét az „isteni dimenzióknak”. S ez Heidegger („*már csak egy isten menthet meg bennünket*”) és mások jövedőlése után ugyan nem új a nap alatt, de új, legalábbis számomra az, ahogy a szerző ezeket a legújabb kori „isteni dimenziókat” Rudolf Steiner, illetve Albert Soesman „tizenkét érzékével” (azaz a klasszikus öt érzéken túl olyasmivel is, mint az életerzés, az egyensúlyézés, az emberi én iránt való érzék) összefüggésbe hozza, mondván: „*A mindenség öt érzékszervvel el nem érhető teljessége a létminőség magasabb osztályába lépve szükségszerűen követeli ki további érzékszerveknek a tapasztalásba történő bevonását, ami egyúttal átértelmezi a meglévő fizikai összefüggéseket, és megismertet új törvényekkel is, ezzel együtt pedig megújítja, vagy éppen – ami talán ugyanaz – realitássá emeli a metafizikát.*” Nos, ez a „reális metafizika” (amelynek eredményeképpen a kultúrából állítólag megint kultusz lesz) számomra újnak, érdekesnek tűnik. Kíváncsi vagyok, mit szólna hozzá, mondjuk, Milan Kundera!

Augusztus 6. Ha siralomvölgyben élünk, akkor sírnunk kell. Brósková (a szemorvosom) azt mondta, el van szűkülve a könnycsatornám (ez a csatorna meszesedés következtében éppúgy eltömődhet, mint az erek), ezért van tele a szemem mindig könnyel (ezt az ellentmondást éppen úgy nem értem, mint a szárazszemszindrómát!), s ezzel nem lehet mit kezdeni, nincs segítség. Örök sírásra vagyok ítélve. Tudván, hogy Tolnai Ottó is hasonló szembajban szenved, a napokban megkérdeztem tőle (mail postán), hogy ő mit tesz ellene. Azt válaszolta, hogy semmit. Végig-hosszig zokogja Európát, de rendületlenül utazgat.

Augusztus 8. A befejezettség, a teljesség isteni csodája csak néhány, magas kort megért alkotó művében szemlélhető. Ugyanakkor a teljességet reprezentáló Shakespeare, Goethe, Tolsztoj életműve mellett a fiatalon elpusztuló Rimbaud vagy Petőfi oeuvre-je ugyan torzó, de valamiképpen szintén a teljességre utalnak. – Az ATV-ben tegnap, mint valami irodalmi páncléjaival csörömpölő vén szellem a várfokon, megjelent Ungvári Tamás. Tóth Krisztina volt a vendége. A „magyar Reich-Ranicky” körülbelül ilyen faramuci módon dicsérte a vendégét: „Árulja el nekem, hogyan kerülhetett egy ismeretlen valaki a frankfurti könyvvásár fő sátorába, hogyan fordították le németre, s hogyan válhatott világszenzációvá?” Aztán végül kisütötte, hogy bizonyára Nádas Péter utószava a siker magyarázata.

Augusztus 9. Tegnap valami véget ért a magyar vízilabdában: a magyarok (Kiss Gergő, Kásás Tamás, Szécsi Zoltán, Madarász Norbert és mások, akik az utóbbi években a tévének köszönhetően szinte már személyes ismerőseimmé lettek) 11:9-re elvesztették a negyedöntőt. Az olaszok verték meg őket úgy, hogy Kiss Gergőék egy percig sem remélhettek. Velem együtt ők is mehetnek nyugdíjba. – Már azt hittem, a *pokolszivároány* végképp kitakarodott a szememből, de nem: Szécsi Zoltán honlapját böngésztem a neten (az tűnt föl, hogy a Bak jegyében született, 198 cm magas, s hogy valamikor, 2004-ben összeverekedett a szurkolókkal), mikor megint bevillant a szemembe a pokol. Néztam a képernyőt, és nem láttam, csak a felét. S bár tudtam, hogy kb. fél óra múlva elmúlik a baj, elfogott a pánik. Ezt az örületet nem lehet megszokni. Kikapcsoltam a számítógépet s a

tévét, pedig 19.40-kor még a női vízilabdát is meg kellene nézmem: Drávuczék a spanyolokkal játszanak. – A szememből változatlanul patakzik a könny, most kétszeresen is, mert Risztov Éva megnyerte az úszómaraton (10 km), és az örömtől sír az egész ország. Sírok én is. De én nem csak az örömtől!

Augusztus 11. Mindenkinek a legfőbb munkaeszköze mondja föl a szolgálatot legelőbb. Nekem a szemem. Gondolatban sorra veszem a világirodalom vak költőit. Mindjárt az elején ott van, ugye, Homérosz. Na jó, de az ő idejében kicsit még mindenki vakon, azaz emlékezetből énekelt. Aztán Milton. Már negyvenegy éves korában elveszti a szeme világát. S még vagy huszonöt évig ír, úgy, vakon. *Az elveszett paradicsomot, A visszanyert paradicsomot* és a *Sámsont* már vakon írta. Hihetetlen! Hogyan jegyezhetett meg annyi adatot? Komputera volt? Csak úgy képzelhető el a dolog, hogy Deborah, a leánya (akinek az irodalomtörténetek szerint tollba mondta a műveit) bizony nemcsak írónka, hanem társszerzője is volt a költőnek. – S vak volt félig Joyce is, nagytól írt, olvasott. Az is maga lehetett az örület.

Augusztus 12. Csak nem elhagyni magamat! Dolgozni kell vakon is. Ha nem akarsz öngyilkos lenni, minden nap legyen munkád!, mondta *anno* Voltaire. Ma Karl Popper „nyitott társadalmát” és ún. kritikai racionalizmusát tanulmányoztam. Soros György azt mondta valahol, hogy ő egyebet sem tesz, mint próbálja gyakorlatba ültetni Popper filozófiáját. Hát igen, minden Krisztus mellé kell egy Szent Pál, minden Marx mellé egy Lenin, szervező géniuszok nélkül a filozófia pusztá filozófia marad.

Augusztus 14. Tegnap beolvastam Cselényi Lacinak a telefonba Milton *A vak szonettjét* (Cselényi is régen szemproblémákkal küzd, nagytól olvas, ír, mint Joyce), s erre Laci barátom felsikoltott: Pilinszky! Mármint, hogy úgy olvasok verset, mint Pilinszky. Olyan fejhangon, panaszosan.

*Lázongok halkán. Ám vigaszt talál
Türelmem és szó: „Senki sem viszen
Méltó munkát Elé. Csak túrd szelíd
Igáját, úgy a jó. Hisz Ő a szent
Király. A szárazföldön és vízen
Sűrögteti szolgálói ezreit,
S az is cselédje, ki csak vár s mereng.”*

Így Milton. De hiába olvasom, az én „türelmem” nem talál vigaszt. A „vakon várás és merengés” kellene megtanulnom, igaz, *Az elveszett paradicsomban* Milton sem igen „vár és mereng”. Sokak szerint az eposza főhőse nem is annyira a „Szent Király”, azaz Isten, hanem a lázadó Sátán, azaz maga Milton (s meszsziról persze Cromwell is). El nem tudom képzelni, hogy a mű megjelenése után a papok hogyan hagyhatták a költőt életben! – Azt mondja Cs. Laci, hogy újabb verseimet olvasva egyre az jár a fejében, hogy: szükséges-e vajon mindenről ver-

set írni? Persze, hogy nem szükséges, mondom én, de a költő úgy dolgozik, mint az evolúció: végtelen nagy hibaszázalékkal, azaz pazarlóan. Nem tudhatja, mikor ír remekművet, az irodalomtörténeti szelekció mit szór műveiből az enyészetbe, s mit hagy meg. Leír tehát mindent, ami eszébe jut.

Augusztus 15. Még egyszer az evolúcióról! Hallom, hogy a magyar libatenyésztők 15 milliárd forintra perlik a Négy Mancsot, mert ez utóbbi ténykedése eredményeképpen betiltották a libatolltépést, s ebből nekik ennyi meg ennyi káruk származott. Igen, erről az oldalról is meg lehet közelíteni a dolgot, de más vetülete is van. Nevezetesen a Négy Mancs problematikus, mindenképpen elgondolkodtató logikája. Mert az erőszak minden formájának az elvetéséből végső soron a természetes kiválasztódás, a haladás, az evolúció elvének a tagadása következik. Arról nem is beszélve, hogy aki a létfenntartáshoz szükséges kvázi-erőszakot is be akarja tiltani, az tulajdonképpen maga is az erőszak eszközével kíván élni.

Augusztus 16. Vojtaško szomszéd (magyarul nem beszél, de ért egy keveset, felmenői között magyarok is vannak, innen a magyar szimpátiái) hozza felháborodva Paul Lendvai most megjelent szlovák nyelvű könyvét (*Mad'ari – Magyarok*, Kalligram 2012), hogy mit szólok hozzá én, mint egy nem létező nemzet tagja. Lendvai ugyanis tulajdonképpen azt állítja a könyvében, hogy magyar nemzet nincs, minden jelentős ún. magyar személyiség horvát volt, szerb volt, német volt, szlovák volt és zsidó volt. Mondom a dühöngő szomszédnak, hogy Lendvait nem szabad komolyan venni, egy semmihez sem értő dilettáns, aki feltűnési viszketegségében összevissza irkál mindent, s akiről Kertész Imre valami olyasmit írt *anno*, hogy Ausztriában lézengő hivatásos sztálinista ritter. De azért belenézek a könyvbe, s a szerény tehetségű néhai Fekete Jánosról szó szerint ezt olvasom: „származását tekintve félig francia, félig török volt”. Felnevetek. Na lám, az ostobaság csimborasszója! Az állítás átvétel Szerb Antal irodalomtörténetéből (a forrást Lendvai persze nem tünteti föl), csakhogy Szerb Kazinczyt idézi, aki Fekete műveltségét és erkölcsiségét jellemzendő írta, enyhe malíciával, hogy ez a műveltség és erkölcsiség félig francia, félig török, s ezalatt azt értette, hogy a gróf műveltsége franciás volt, s erkölcsé „török” (azaz szabados). A szerencsétlen Lendvainak azonban nincs érzéke az ilyen nyelvi finomságokhoz, s szó szerint értelmezte Szerbet és Kazinczyt. Így lett a szegény színmagyar Fekete Jánosból „származását tekintve félig francia, félig török”. Összecepom a könyvet, nem olvasom tovább, visszaadom a gazdájának, dühöngjön rajta nyugodtan tovább.

Augusztus 23. Kivettem az Akadémia könyvtárából Beneš *Emlékiratait* (Edvard Beneš: *Paměti I – III*, Volvox Globator, 2008), verset írok a hírhedt cseh politikusról, persze inkább afféle paszkvillust. Nem tudom, mennyire sikerül majd a témát s a mostani olvasmányaimat (az *Elveszett paradicsom* látomásos, monumentális intellektualizmusát, Iuvenalis vitriolos nyelvét és Seamus Heaney átmitologizált, transzcendentált politikumát) egybeszőni.

Szeptember 3. Valamikor, még 1992-ben elkezdtem írni egy verset, *Haláltánc* címmel, először a második világháborúról, Hitler és Sztálin élethalálharcáról, és Európa háború utáni alakulásáról akartam számot adni, az egészet Bosch *Pokol*-képebe és James Joyce *Ulysses*ébe inszcenálva, aztán lassan tisztult a szín, a 47-es kitelepítésünkre szűkült a horizont. A mai változatban Leopold Bloom, a fanyar *theatrum mundi* rendezője (de inkább hoppmestere) a „Sztálin-apánkat” kereső Beneš a fogadónak álcázott pokolban Hitler és Sztálin asztalához ülteti, mint a trinitás teljes jogú tagját, mondván, hogy:

*Csaló polgártárs, ön a trinitás
harmadik telj-jogú tagja,
csalásban s gyűlölködésben
(a diktátorokra mutat)
bármelyik lehet az apja.*

Közép-Európa háború utáni elrendezése ugyanis legalább annyira Beneš (a „kis francia sakál”) műve, mint Hitleré és Sztáliné. Szóval úgy tűnik, sikerül befejeznem a húsz évvel ezelőtt elkezdett verskompozíciómat. Ez is ritkaság, hogy a szerző kétszer belelép ugyanannak a műnek a folyójába.

Szeptember 6. Nem lesz az én szemműtéteimből semmi (október 23-ra kaptam időpontot), meg vagyok fázva, náthás vagyok, köhögök, így nem fekhetek föl a műtőasztalra. E., a feleségem hozza a hírt, hogy meghalt A. Vali (kollégák voltak valamikor a rádióban), tüdőgyulladás vitte el. Eddig ha azt hallottam, idős volt, tüdőgyulladást kapott, meghalt, sohasem gondoltam magamra, most (október 6-án belépek a 78. életévembe) egyre a 79 éves Jókai és Korányi doktor jár eszemben: 79 év és tüdőgyulladás, mit mondjak még! – mondta az orvos Jókai betegágyánál. Memento mori! – mit mondjak még?!

Szeptember 7. Örök talány a számomra, hogy bizonyos költőfajta miért nem kell a magyar olvasóknak. Például Gottfried Benn. Életérzésem hasonló az övéhez: nincs bizonyosság a létben, egy pillanatra sem lehet megtámaszkodni, megpihenni benne; eddig (78 évig) minden támasz elbillent mellőlem. Adjak egy biztos pontot! – egy ideig az „Én”, a szubjektum kecsegtetett olyan, amilyen biztos ponttal, a Mittel-verseim óta az is egyfolytában inog, a magyar olvasó feltehetően ettől az ingástól viszolyog.

Szeptember 8. Jól tudta Szophoklész, hogy amikor Oidiposz a legnagyobb gyötrellemmel akarja magát sújtani, akkor a szeméhez kell, hogy nyúljon: úgy érzem, mintha karmok vágálnának a két szememben, hol az egyikben, hol a másikban. Nincs ennél nagyobb kín! De miért bűnhődöm? Mit és ki ellen vétettem, vagy mit mulasztottam el életemben? Apámat agyon nem ütöttem, anyámmal nem vérfertőztem. Egyetlen bűnöm-mulasztásom van: hosszú életem során túl sok sértést tűrtem el másoktól, a világtól, s most már nincs idő a törlesztésre. – A *Literán* új irodalmi játékot kezdtek: írók Mészöly Miklós

A *negyedik út* című tanulmánykötetét adják kézről kézre, s jelölnek ki egymásnak benne részeket kommentálásra. Most éppen Szörényi László küldött egy szép részletet a könyv *Labirintus* című tanulmányából Krasznahorkai Lászlónak. Az idézet témája: a *művészet mint léletterápia* – nem új. Keats már a 19. század elején megfogalmazza, hogy a „bizonytalanságok közepette, titkok, kétségek közt” az irodalom az a létforma, amely az embert működésben tudja tartani, olyan áron, hogy „nem kapkod a tények, a ráció után”. Szóval a téma nem új, de ahogy Mészöly megfogalmazza, az új („*léletterápia mint szeretet*”, a „*művészet mint organikus világ létesülésének a folyamata*” stb.). Az alaptétel változását természetesen a kor változása hozza: a 20. század végén (s máig) a szeretethiány látszik az emberiség legégetőbb etikai kérdésének. Feltűnően összecseng persze ez a „*léletterápia mint szeretet*” Bahtyinnak a század húszas éveiben megfogalmazott elméletével („*az együtt érző megértés esztétikailag könyörülő kategóriájáról*”), valamint Tzvetan Todorov ún. kritikai humanizmusával, de mindez csak az aktualitását erősíti Mészöly írásainak. S mi, ma, 2012-ben mindehhez esetleg annyit tehetünk hozzá, hogy a *művészet mint léletterápia* fontossága a robotizálódás előrehaladtával, a szabadidő megnövekedésével egyenes arányban kellene, hogy nőjön, ehelyett a gyakorlatban ennek, sajnos, éppen a fordítottját látjuk. Pontosabban: a művészetek sem a szeretet-léletterápia, hanem az erőszak, a kegyetlenkedés szolgálatában állnak.

Szeptember 22. Döbbenetes: Bán Zoltán András *Több mondat Illyésről* című tanulmánya (in: *Meghalt a Főítész*, 2009) nem más, mint Illyés Gyula öregkori költészetének az apológiája, s a szerző érvelése csaknem pontosan megegyezik az én 2002-ben írt Illyés-ébresztő dolgozatom argumentációjával. Mi több: Illyés ekkori költészetének továbbélését bizonyító példái [Tandori D.: (1938–), Oravecz Imre: *Illyés Gyula Szajlán*, Illyés Gyula: *Kháron ladikján*] is azonosak az én példáimmal. Mi történt? BAZ írása először szintén 2002-ben, de a *Magyar Narancs*ban jelent meg, nem valószínű, hogy én 2002-ben olvastam a *Magyar Narancs*ot, sőt biztos, hogy nem olvastam. (Ma is csak ritkán jutok hozzá.) BAZ olvasta volna az én írásomat? (Az az *Irodalmi Szemlé*ben jelent meg.) Vagy véletlenszerűen is egyezhetnek ennyire a dolgok? – Érdekes, ahogy Bán Zoltán András Illyésnek a személyiségét védi: „*Nem is kétkulacsosság ez, sokkal inkább az ezoterikus és exoterikus mondanivaló közti különbségtétel... A Kádár-szisztéma korában Illyésnek, úgy tűnik, a nyilvános, az exoterikus mellett mindig volt egy rejtett, titkos, csak a hívek (vagy a sorok közti olvasás művészetét elsajátítók) számára feltároló ezoterikus mondandója is.*”

(S itt nem tudom megállni, hogy Kertész Imre 2014-es könyvének, *A végső kocsmának* a híres zárómondatait, összehasonlításképpen, ide ne írjam: „*Mindig volt egy titkos életem. És mindig az volt az igazi.*” Eszerint azt mondhatnánk, a szóban forgó időkben Illyésnek is az „ezoterikus”, a titkos élete volt az igazi. – 2017. október 6-án, 82. születésnapomon másolom gépbe az öt évvel ezelőtti feljegyzéseimet.)

Úgy tűnik, a kommunista diktatúrát csak az ilyen „ezoterikus”, „titkos” életek bunkerében lehetett átvészelni.

Október 1. A múlt hét valamelyik napján az irgalmasok kórházában jártunk, Á. sógort látogattuk meg, akit megműtöttek, stómát vágtak a hasán, zsákocskát kapott. Ahogy néztem, az jutott eszembe, hogy vajon hány évezred kellett a természetnek, míg kikísérletezte, hogy a végbélnyílásnak a fenekünkön van a legjobb helye. Hisz elvben lehetne akár a hátunk közepén is. Az ember 2012-ben egyetlen műtéttel korrigálja az évezredekét, s áthelyezi a végbéletet a has közepére.

Október 17. Míg a Madách Kiadó szerkesztője voltam, azaz papíron nyugdíjas, de továbbra is napjában „munkába jártam”, meg sem fordult a fejemben, hogy séta, cél nélküli járás-kelés, nézelődés s ún. egészségügyi séta is van a világon. (Azért „ügynevezett”, mert ha az „ügy” kifejezés valami közösségi, legtöbbször hivatali tennivalót, törekvést, elintéznivalót jelent, az „egészségügy” pedig a közösség egészségét célzó társadalmi struktúrák összessége, akkor a séta semmiképpen sem lehet „ügy”. Én szívesebben mondanék *egészségügyi séta* helyett egyszerűen csak *egészségi sétát*, vagy még egyszerűbben *egészségsétát*.) Mióta viszont százszázalékos nyugdíjas vagyok, ha csak tehetem, napjában *egészségsétálok* legalább fél, vagy akár egy egész órát is. Ma is megtettem a szokásos tiszteletköreimet, de most szinte egy novellára valót „összesétáltam”. Először is a szemem gondoskodott a történésekről: a bal szememben a legváltozatosabb arabeszkék és kaleidoszkóp-színek villogtak (attól függően, honnan sütött bele a nap). S a szívem: ha egy kicsit felgyorsítottam a lépteimet, sietni próbáltam, mindjárt kardot nyomott valaki a jobb lapockám alá, s szaporodtak az extraszisztoléim, kapkodtam a levegőt. Ha valaki akkor hallotta volna a gondolataimat, hogyan beszéltem gondolatban a szívemmel, hogyan szidtam, szinte élőlényként, nevezhetett volna rajtam: Szenvedj, kutya! Vagy inkább állj le örökre, de ne nyavalyogj már! Kuss, legyen már vége! Hetvenhét éve szenvedek tőled, szenvedj most már kicsit nálam nélkül! Menj végre a fenébe, én is megyek a fenébe! – Ilyen elmésségeket mondogattam magamban, bátran fenekedve, mert már nagyon is jól tudom, hogy az extraszisztolés aritmiám nemigen halálos. S mondtam még cifrábbakat is, mikor a Jókai utcából kizúdult két alak. (Pozsonypüspöki és a Dolné hony-Alsóvadászi lakónegyed határán jártam, Püspökinek ebben a részében minden utca íróról vagy költőről van elnevezve. Van itt nemcsak Jókai, de Petőfi, sőt Madách utca is, jelezve, hogy akkoriban, mikor ezek az utcák a nevüket kapták, magyar volt a városka polgármestere.) Szóval a Jókai utcából kirohant két alak, de mit kirohant!?, puszkagolyóként kivágódott, futni olyan gyorsan, ahogy ezek futottak, már régen nem láttam embert, még futóversenyeken sem. Látszott rajtuk, hogy szinte az életükért futnak. Az egyik egy fiatal rendőr volt, a másik egy vele kb. egykorú roma férfi. Körülbelül húsz méterre előttem a rendőr beérte az előle futót, egyetlen rántással a földre teperte, rátérdelt, két kezét hátracsavarta, s rákattintotta a bilincset. Szakszerűbben nem is lehetett volna az egészet végrehajtani. S mégis olyan valóságos volt az egész, mint egy látomás. Ugyanis egész idő alatt egyetlen hang sem hangzott el, csak a lábak dobogását hallottam, s a küzdőfelek lihegését. Máig nem tudom, valóban láttam-e a jelenetet, vagy ezúttal is csak a felcsigázott érzékeim játszottak velem.

Október 20. Megjelent négy jelentős kritika az irodalmi sajtóban a verseimről: Fried István (*Helikon*) és László Emese (*Kalligram*) Németh Zoltán kvázi monográfiáját méltatják (azért „kvázi”, mert tkp. csak a szerző rólam szóló tanulmányainak a gyűjteménye a kötet), Tarján Tamás (*Revizor*, kritikai portál, *Kalligram*) és Beke Zsolt (*Alföld*) a *Félnóta* című verskötetetről közöl kitűnő kritikai reflexiót. Tarjáné remek intellektuális sziporka, Beke szerint ebben a verskötetemben egyértelműen a filozófia nyelve áll versekbe, a bölcselet „versbeszél” bennük. Más oldalról tulajdonképpen Fried is valami hasonlót fejteget, mondván, hogy T. Á. „egy lendületes, népies sugallatokat felmutató lírától... jutott el... egy különlegesen differenciált szemléletig, líra, lírapoetika, hermeneutika, irodalomelmélet összegondolhatóságát példázó, összegondolhatóságán töprengő, összegondolhatóságában olykor kételkedő, személyességében (ön)ironikus létpoétikáig”.

Október 24. Tegnap 14.00 órakor megműtötték a bal szememet is, ma reggel, 7.20-kor már le is vették róla a kötést. Dr. Böhm (ő műtött) a látásvizsga után azt mondta: kitűnő. Én csak annyit tudok, hogy az ellenőrző tábla legapróbb betűit is elolvastam. Egyébként a műtött szemem sarkában állandóan ugrál-vibrál valami. Böhm (a német név jelentése: cseh) azt mondta, az majd elmúlik. Az „új szemem” látása egyébként tisztább, fehérebb, mint a másiké, de nem elég kontrasztos. A legnagyobb eredmény pedig az, hogy élve kerültem le a műtőasztalról. „Cseh” doktor ugyanis kétszer is nekirugaszkodott az operációnak: olyan magas volt a vérnyomásom, s oly rendszertelenül vert a szívem, hogy nem merte a műtétet megkockáztatni. Aztán mindenféle injekciókkal sikerült leverni a tenziómat 143/85-re, s elkezdődhetett a mészárlás. Az előző szemműtétemmel összevetve ez a mostani ugyanis szemnyiszalás volt: minden mozzanatát éreztem, hogy úgy mondjam: eléggé „csehül” állt a dolgom, nemigen voltam/vagyok elégedett dr. Böhm munkájával. De a lényeg mégiscsak az, hogy utána vagyok a nagy eseménynek!

Október 25. A műtét utáni második nap. A műtött szemem sarkában változatlanul ugrál valami. Mintha egy függőnyt meg-megrántanának egy ablakon, vagy mintha a villanyégő hunyorogna. Nehéz leírni, csak azt tudom, hogy a látásban, hál’ istennek, nem akadályoz. Csak most már a műtött szemem a tisztább, az közvetíti a világosabb világot. Micsoda pokoli libikóka lesz ez így a két szemem között?!

November 1. Ma egész nap kint voltunk E.-vel a csütörtöki temetőben. Írtam egy mindenszenteki verset (már régebben elkezdtem, csak ma fejeztem be), címe: *Mindenszentek virágai*. Nem vagyok vele elégedett, elég közhelyesre sikeredett. A legjobb strófái is csak ilyenek:

*Az etruszok még nem muskotályrózsát, hanem ételt,
italt, csizmát, sisakot, szerszámokat raktak szerettheik
házikóforma sírjaiba, s a sírok tetejére is,
a túlvilágot is anyagi természetűnek tudták.*

Mit küldhetünk át mi a túlra? Sok ezer éves misztériumok nagy kérdése ez. A sírok mellett térdeplők érzik a két világ közötti átjárás lehetetlenségét, s szegfűk asztrálkezével próbálnak átnyúlni a kripták kövein túli metavilágba.

Reggel ünnepi műsor volt a rádióban: összeállítás Ágh István, Csoóri Sándor, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár verseiből. Rájöttem, miért van olyan anakronizmus-hangulata a verseiknek: ők még a halottak napján is az életről verselnek. Életről, amely már nincs. A „mai” költők költészetének témája egy élet utáni „élet”, de nem a túlvilág, hanem a játék sehová sem vivő körforgása, pontosabban: a helybenjárás nézőpontjából felülírt világúra. – E., a feleségem azt mondta a Mindenszentek-versemről, hogy mérhetetlen életközöny van benne.

November 2. Ilia Miska küldött egy e-mailt: Bányai Jánost beválasztották a Szerb Tudományos Akadémia tagja közé. Bori Imre után ő a második szerb-magyar akadémikus. Gondolkodom: ki tagja nálunk a Szlovák Tudományos Akadémiának? Bauer Győző, akinek viszont semmi köze az irodalomhoz: neurofarmakológus. És vállalkozó szellemű ember. Volt már kommunista parlamenti képviselő, Csemadok-országos elnök, sőt törökországi diplomata is.

November 3. Kezdek kimaradni a saját sorsomból, szokásaimból, életviteleből, fizikai valómból. A szemem változatlanul „rebeg”, a műtét után más szemüveg kellene, a régivel nem jól látok, nem tudok dolgozni, Cs.-nek tumor van a pajzsmirigyén és mellékveséjén (a felesége szerint mindkettő rákgyanús), D.-t fehérvérűség fenyegeti, a másik D. mániákusan hajtogatja, hogy „Trianon, Trianon!”, K.-t a fia, a fiát felesége teszi tönkre, M.-et kétoldali sérvvel operálták, G. 75. születésnapját ünnepli, rákos gyomorral – egy egész nemzedék van elmenőben, bezárul körülöttem a világ, szólnom sem lesz kihez. Feltéve persze, hogy nem az elsők között távozom magam is.

November 5. Az éjjel, 00.10 perckor meghalt a nővérem, Helénke. Erika, a leánya az előbb, 8.30-kor telefonált, zokogva. S egy pillanatra bennem is megállt az ütő, elsötétedett a világ. Mi volt az első gondolatod? – szoktuk (szokták) kérdezni a kritikus pillanatok után. A kritikus pillanatokban és után nincs első gondolat, sőt második gondolat sincs. A kritikus pillanatokban az agy cserben hagyja a testet, s vagy működik a „végső struktúra” (a szellem tudatalatti aktivitása) vagy nem. De vissza Helénkéhez! 86 éves volt, csaknem tíz évvel idősebb nálam, s kicsit anyám helyett anyám volt. Erős akaratát, gyakorlatias gondolkodását, természetét apámtól örökölte – nem restellte bevallani anyagiasságát. Ha munkáról volt szó (akár az én munkámról, az irodalomról is), mindig az volt az első kérdése: mit fizetnek? S ezzel egy időben érzelmes verseket, naplót írt. Nyugtalan természet volt (feltehetően ő is úgy érezte, akár én, ebben közös volt a természetünk: leáll a földgolyó forgása, ha nem úgy történnek a dolgok, ahogy ő elképzelte!), de azért nyugodjon békében! A magam módján ragaszkodtam hozzá. Apámat, míg élt, magánya miatt szerettem (de nagyon könnyen vissza-

utasította a szeretetet, óvatosan, tapintatosan kellett szeretni; hogy ne legyen olyan borzasztóan egyedül), a nővéremhez büntudatból ragaszkodtam. Mintegy viszonszerettem. Sosem értettem, hogy akkora gyakorlatiasság mellett miért tűr el tőlem mindent. Életében nem sok jót kapott tőlem, de annyira mégsem voltam gazember, hogy az önzetlen ragaszkodását viszonzás nélkül hagyjam. Ráadásul ő volt mindig a végső mentsvárom. Mikor a szüleim már nem éltek, de nekem még nem volt családom, ha bajban voltam, felnőtként is gyerekként futottam hozzá. Aztán a nagy térbeli távolság miatt sokáig a telefonhangja helyettesítette a jelenlétét az életemben. Gyakran felhívott, vagy én hívtam őt. Segítségére már nem számíthattam, de az illúziója a segítségnek még mindig megvolt. Most már az sincs. Az volt az utolsó szava hozzám (a telefonban), hogy: Szia! Már nem lehetett érteni, hogy mit mond, Erika tolmácsolta, aki ott ült az ágya mellett, így: Azt akarja mondani: Szia! Én csak valami sírásfélét hallottam, ilyesmit: Sz-í-í-í! – Helénkém, most búcsúzom Tőled igazában: Szia, szia, szia! Nyugodjál békében!

November 10. Cselényi Laci kórházban van. Hogy irigyeltem én valaha ezt az embert! A közvetlenségéért, hogy nem jelentett neki problémát a megszólalás, mindenkire gátlás nélkül tudott közeledni. Ő az én merev idegenkedésem és elidegenedettségem mellett maga a robusztus természet volt. Most azt mondja Magda (a felesége), hogy tegnap sírt, mint a gyerek, hogy haza akar a kórházból menni. Gubbasztunk négyen a kórház folyosóján, beteglátogatóban, Duba, Mács, jómagam és a beteg Cselényi, négy kivénhedt frontharcos. Mert mi az élet, ha nem háború, s a csatározásban a végén mindenki elesik. De előtte, sebesülten, betegen gubbasztunk még kicsit a különböző lazarettekben, kórházi folyosókon. Ahogy ülünk és a daliás időkre emlékezünk, azt mondja Cselényi: addig még nem hal meg, míg az én portrémat meg nem írja, az lesz a címe, hogy *Ellenidő*. Ugyanis, folytatja, ahogy van ellenanyag, úgy van ellenidő is, s az én öregségem is az. Mert én egész életemben öreg (koravén) és beteg voltam, s egyszer csak elkezdtem visszafelé, mintegy az idő ellenében élni, s fiatalodni, s most szellemileg is, fizikailag is én vagyok a legfiatalabb közöttük – fejezte be a fejtegetését a nálam három évvel fiatalabb Cs. L., aki Magda szerint a maga 74 évével köztünk, matuzsálemek között is a legöregebb. Szóval én az idő ellenében élek! Bár úgy lenne! S ha úgy van, meddig bírom?!

December 30. Hát lassan Petőfi is kiszorul a kánonból! Az év vége és az év eleje eddig hagyományosan Petőfi-megemlékezéseket jelentett irodalmi fórumainkon. Most a rádióban József Attila-rádiójátékkal emlékeztek – mire is?! Flórára és Vágó Mártára. Illyés ilyenkor rendre kimarad a képből. Pedig József Attila és Illyés pontosan a „közös szerelmük”, Kozmutza Flóra miatt, de valamiképpen más, költészeti és egyéb vonatkozások miatt is összetartoztak, életük és életművük, ha prekoncepciók nélkül vizsgáljuk őket, szinte komplementáris viszonyban állnak egymással. Egyik a másik nélkül tulajdonképpen meg sem érthető teljesen. József Attila Illyés nélkül, azt hiszem, nem nagyon túlzok, ha azt mondom: Petőfi Arany nélkül. De vissza Petőfihez! Schein Gábor nemrég az *Ésben* írta le: Petőfi a populizmus zsenije. – No csak!

December 31. Hankiss Elemértől tanultam ma egy kitűnő szót: sokszögű együttgondolkodás. A kifejezés Hankiss értelmezésében a különböző szakmák tudósainak együttgondolkodását jelenti. Az én értelmezésemben akár a napló műfaját is jelenthethé. A naplóíró a sok szöveget (a különböző szakmák tudósait, gondolkodóit) egyetlen alakzatba, saját személyisége (és személyessége) sokszögébe próbálja fogni. – Ma van az év utolsó napja, s csodák csodájára haláleset nélkül eltelt, bár a nővérem halála annyira közel van még, hogy azt nyugodtan 2012 és 2013 fordulójának tekinthetem. Az előbb tettem le a telefonkagylót, Erikával beszéltem hosszan, ő bonyolult matematikai műveletekkel azt számította ki a születési dátumomból, hogy a 2013-as év a számomra fordulatot hoz: valami befejeződik, s valami más kezdődik. Kíváncsi vagyok, 78 éves korban mi új kezdődhet még! Hacsak nem a túlvilág!